

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 60, Zagreb – Zadar 2018., 473 str.

U 2018. Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti izdao je najnoviji, ujedno i jubilarni, broj svojeg časopisa. Kao što je za *Radove* inače uobičajeno, i ovaj je broj podijeljen na dva osnovna dijela. Prvi dio (1-442) sastoji se od 13 znanstvenih člana – 11 izvornih znanstvenih i dva pregledna rada, koji prate kronološki slijed od antike do suvremene povijesti. Drugi dio, naslova *Osvrti i prikazi* (443-465), donosi šest kraćih tekstova.

Ovaj broj otvara rad Igora Kulenovića pod naslovom *Prostor kao društvena praksa: gradine i heterotopija* (1-24). Uzevši u obzir teorijski koncept heterotopije, prostora kao aktivnog i konstitutivnog elementa produciranja, kreiranja i pregovaranja društvenosti, autor je predstavio analizu gradina Štrkovača i Kruglaš kao karakterističnih arhitektonskih kompleksa brončanog i željeznog doba. Rad je popraćen s nekoliko slikovnih i kartografskih priloga. *Poljana gladijatora na mozaicima antičke Enone: istraživanje u arhivima kulturnih institucija Zadra i Nina* (25-70) naslov je članka Martine Dubonić Glavan. Uz sam detaljan opis i dataciju mozaika nađenih u Ninu, u tekstu je poseban fokus usmjeren upravo na metodu istraživačkog rada kojim su prikupljeni i obrađeni izvori podataka za novu znanstvenu interpretaciju i valorizaciju ovog iznimno vrijednog spomenika antičkog graditeljstva. Uz sam se tekst nalaze brojni slikovni prilozi i jedna tablica.

Dva su članka u ovom broju fokusirana na srednjovjekovnu tematiku pri čemu prvi, naslova *Novi nalaz zadarskog komunalnog folara Moneta Iadre i problematika njegova kovanja* (71-84), potpisuje Dejan Filipčić. Na temelju novog nalaza vrlo rijetkog zadarskog srednjovjekovnog novca folara kovanog u vremenu vladavine Ludovika I. Anžuvinca, autor je pokušao rasvijetliti neka pitanja vezana za problematiku kovanja spomenutog novca. Sam je novac detaljno opisan i prikazan na fotografiji na kraju rada. Sljedeći tekst, *Politički odnosi Đurada II. Stracimirovića Balšića i Dubrovnika (1385.–1403.)* (85-117) Marijana Premovića, dosadašnji prostorni okvir iz zadarskog područja pomiče na južni dio Jadrana. U kontekstu političkih zbivanja na Jadranu na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće, autor opisuje odnose između Zete i Dubrovnika kroz angažman zetskog gospodara Đurata II. Stracimirovića s jedne i dubrovačkih diplomata s druge strane. Kao zaključak, autor je naglasio kako su odnosi ovih dviju političkih entiteta na južnom Jadranu, uz povremene manje trzavice, uglavnom bili dobri.

Najveći broj radova u ovom broju posvećen je razdoblju ranog novog vijeka, a taj niz započinje Bojan Goja tekstem *Nova istraživanja i dopune o graditeljima mramornih oltara u Zadru: Antonio Peschiera, Baldassare Garzotti, Pietro Coste i Girolamo Girardi* (119-146). Temeljeći rad na arhivskim istraživanjima u Zadru i Veneciji, autor kroz primjere nekoliko graditelja oltara donosi nova saznanja o baroknoj sakralnoj umjetnosti Zadra. Na kraju rada nalaze se i prilozi koje sačinjavaju prijepisi pojedinih izvora te fotografije analiziranih oltara. Člankom *Britansko-mletački odnosi u doba Drugog morejskog rata (1714.–1718.)* (147-166) Marija Kocić razmatra pojedina pitanja iz političke povijesti Mletačke Republike u širem europskom kontekstu. Ovo istraživanje bazirano na arhivskoj građi iz Nacionalnog arhiva u Londonu daje uvid u osnovne smjernice politike Velike Britanije prema *Serenissimi* u razdoblju ratnih zbivanja na Levantu i političkih promjena na Apeninskom poluotoku. Posebna je pažnja usmjerena na djelovanje britanskih veleposlanika, definiranje njihova statusa i način komunikacije s mletačkim vlastima. Prilog poznavanju vojne povijesti na prostoru istočnog Jadrana u 18. stoljeću svojim su člankom *Vojni inženjer Antun Marković (u. 1767.) i njegova pješačka pukovnija (167-204)* dali

Lovorka Čoralić i Nikola Markulin. Kroz rekonstrukciju vojne djelatnosti inženjera i visokog časnika mletačke vojske Antuna Markovića, temeljenu na arhivskom gradivu iz Državnog arhiva u Zadru i *Archivio di Stato di Venezia*, autori su rad podijelili na dva dijela, fokusiravši se u jednom na njegovu službu vojnog inženjera, a u drugom na postrojbe *Oltramarina* kojima je Marković zapovijedao. Poseban prilog na kraju rada donosi popis pripadnika njegovih satnija. *Prilozi istraživanju svakodnevnog života Vinjerca na temelju glagoljske knjige bratovštine sv. Antuna Padovanskog i ostalih glagoljskih vrela od kraja 17. do početka 19. stoljeća* (205-248) članak je u kojem Grozdana Franov-Živković i Danijela Deković donose opis života zadarske okolice u ranom novom vijeku. Analizom rada jedine vinjerske bratovštine za koju je djelomično sačuvana madrikula, uzevši u obzir i ostalu dostupnu arhivsku građu, autorice su nastojale rekonstruirati broj stanovnika Vinjerca, ulogu bratovština u razvoju sela, odnos sa stanovnicima okolnih naselja te tamošnju ženidbenu praksu. Kao i mnogi radovi ovog broja do sada, ovaj također donosi priloge u obliku prijepisa izvora, tablica i nekoliko preslika dokumenata. Niz radova iz ranonovovjekovne povijesti zaključuje Zdenko Dundović člankom *Gospodarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru za vrijeme rektorata kanonika Josipa Calvija (1782.–1810.)* (249-318). Ovim je istraživanjem temeljenom na računskim knjigama glagoljaškog sjemeništa analizirana ekonomska situacija spomenute ustanove te je stavljena u širi kontekst turbulentnog razdoblja s kraja 18. i početka 19. stoljeća prepunog političkih, gospodarskih i društvenih promjena. Ujedno, i ovaj rad donosi prijepise raznih izvornih dokumenata korištenih pri istraživanju.

Proučavanjem kulture čitanja u vojsci, Jelena Lakuš i Nada Topić tekstom naslovljenim *Pripadnici austrougarske mornarice i čitanje u Prvom svjetskom ratu: primjer splitske knjižare Morpurgo* (319-350) otvaraju seriju članaka vezanih za suvremenu povijest. Kroz analizu narudžbenica koje su pripadnici austrougarske mornarice uputili splitskoj knjižari Morpurgo od početka rata do 1916., autorice donose razna saznanja o vojnicima. No, uz same podatke o njihovim imenima, statusu, brodovima i vojnim bazama u kojima su služili, najbitniji segment ovog istraživanja čine čitalačke navike vojnika kojima je otkriven jedan bitan, ali često zanezaren, oblik provođenja svakodnevice u vojsci. Dva naredna teksta obrađuju teme vremena neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata, pri čemu članak *Djelovanje Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj 1945. – osort na Srednjodalmatinski okrug i presudu Mati Podrugu iz Dicma* (351-383) autora Zdravka Matića opisuje djelovanje spomenutog suda. Kroz analizu arhivske građe s fokusom na Srednjodalmatinski okrug, u članku je opisan osnutak Suda, predodčen omjer broja optuženih i osuđenih te na primjeru konkretnog slučaja Mate Podruga detaljno prikazana priroda rada Suda. Na kraju teksta donose se preslike dokumenata vezanih za spomenuti slučaj. Na ovaj se kronološki nadovezuje rad Ante Delića naslovljen *Novi prilozi za istraživanje akcije "Deseti travnja": nepoznato pismo Ante Pavelića iz srpnja 1948.* (385-409). Kako bi se rasvijetlila još uvijek uvelike nejasna pitanja o protukomunističkom otporu nakon Drugog svjetskog rata, u tekstu se analizira uloga Ante Pavelića u ovom organiziranom oružanom pothvatu protiv novouspostavljenih jugoslavenskih vlasti. Ističući kako je ova problematika za sada bazirana na nepouzdanim izvorima, autor svoje istraživanje temelji na novoj arhivskoj građi, prvenstveno jednom Pavelićevom pismu čija je preslika priložena na kraju teksta. Domagoj Knežević radom *Srpska demokratska stranka od konstituiranja prvog višestranačkog Sabora do početka srpske pobune u Hrvatskoj u kolovozu 1990.* (411-442) zaključuje kako seriju članaka suvremene povijesti, tako i čitave cjeline. Kako bi analizirao jednu epizodu iz najnovije hrvatske povijesti, autor je koristio dostupne arhivske materijale, svjedočenja i ono-

vremene medije na temelju kojih je prikazao proces osnivanja i aktivnost Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj, ali i njezin neuspjeli pokušaj širenja u ostalim republikama SFRJ. Osim političkih, poseban fokus usmjeren je na djelatnosti stranke koje su dovele do formiranja oružanih formacija pobunjenih Srba aktivnih u agresiji na Hrvatsku.

Kako je rečeno na početku prikaza, drugu cjelinu ovog broja časopisa *Radovi* sačinjava šest tekstova koji donose osvrtte i prikaze najnovijih domaćih i stranih publikacija. Među njima su se našle četiri monografije tiskane u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, jedan njemački zbornik radova te dvije zbirke izvora objavljene kao serijska publikacija, odnosno kao knjiga.

Iako ovaj jubilarni 60. broj časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* ne obilježava nikakav zaseban prigodničarski dio, tradicija kvalitetnih tekstova i konstanta njegovog izlaza od 1954. godine jasno ukazuju na vrijednost i važnost ovog časopisa za hrvatsku historiografiju. Dovoljno je samo napomenuti kako je do sada u časopisu objavljeno 948 znanstvenih i stručnih radova iz područja povijesti, arheologije, povijesti umjetnosti i etnologije, kao i više stotina ocjena i prikaza raznih publikacija. Iako se tematski prvenstveno fokusira na prošlost Zadra i njegove okolice te Dalmacije, u časopisu se nikada nije zamarivao niti širi hrvatski i europski, najprije onaj sredozemni, prostor. Sukladno toj tradiciji sastavljen je i objavljen i ovaj broj *Radova* koji također donosi pregršt vrijednih priloga boljem poznavanju i razumijevanju raznovrsne problematike Dalmacije, Hrvatske i Sredozemlja od antike do suvremenog doba.

Filip Novosel

***Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 57, Dubrovnik 2019., 327 str.**

Dubrovački Zavod za povijesne znanosti HAZU objavio je 2019. 57. broj svojih *Anal.* Kako je svojstveno tom renomiranom časopisu, i u tom broju objavljeni su prilozi posvećeni povijesti Dubrovnika i njegove okolice. U prvom dijelu broja objavljeno je sedam izvornih znanstvenih radova, nakon čega slijedi rubrika *In memoriam* te, kako je i uobičajeno, na kraju broja donose se prikazi i recenzije recentnih povijesnih izdanja.

Prvi rad u tom broju *Anal.* je rad Zdenke Janeković Römer, *Štovanje Sv. Stjepana Prvomučenika u ranosrednjovjekovnom Dubrovniku: mučeništvo u temeljima grada, komune i (nad)biskupije* (9-28), u kojemu se nastoji odgovoriti na pitanje na koji način je kult sv. Stjepana Prvomučenika povezan s razvojem grada, te odakle je njegovo štovanje poteklo: iz Rima ili Konstantinopola. Autorica kroz nekoliko poglavlja analizira povezanost štovanja ovog sveca, koji se kao prvi svetac spominje u pisanom povijesnom izvoru, djelu Konstantina Porfirogeneta, s temeljnim vrijednostima dubrovačke komune, te daje argumente za pretpostavku kako je njegovo štovanje stiglo iz Rima. Promociju kulta sv. Stjepana Prvomučenika povezuje s papinskom politikom prema gradu i čitavoj regiji, koju su provodili biskupi, te argumente potvrđuje legendom o Pavlimiru, koji je stigao iz Rima, donoseći svetačke relikvije sa sobom.

Nella Lonza u radu *Crkvice i pustinjački stan na Sv. Orsuli u kasnom srednjem vijeku* (29-54) analizira crkvicu Sv. Orsule (Ursule) koju je podigla plemkinja Tolija Silvestro u drugoj polovini 14. stoljeća. Pažnja je posvećena i širenju kulta Sv. Orsule u Dubrovniku, na čije je